

Cultura materială aparținând sec. VIII-X/XI p.Chr din Banatul românesc

Rezumat

Lucrarea de față are ca temă centrală analiza sistematică a siturilor și descoperirilor arheologice din Banatul românesc, datate între secolele VIII–X/XI p.Chr. Această perioadă reprezintă una dintre cele mai complexe etape din istoria Europei Centrale și de Sud-Est, fiind marcată de transformări politice, sociale și culturale profunde, generate de disoluția structurilor avare, expansiunea puterii bulgare, consolidarea statelor emergente și pătrunderea treptată a maghiarilor în Bazinul Carpatic. În acest cadru, Banatul apare ca o zonă de frontieră, puternic marcată de interacțiuni și de circulația oamenilor, bunurilor și ideilor.

Scopul lucrării este de a oferi o sinteză amplă și fundamentată asupra descoperirilor arheologice încadrabile cronologic în intervalul menționat, printr-o evaluare critică a contextului istoriografic, a datelor provenite din cercetările anterioare și a materialului arheologic analizat direct. Obiectivul principal constă în delimitarea și interpretarea culturii materiale specifice acestei perioade în Banat, precum și integrarea acesteia într-un cadru mai larg, comparativ, cu descoperiri similare din regiunile învecinate ale Bazinului Carpatic. În ceea ce privește problematica științifică, teza răspunde unei necesități reale de clarificare a etapelor de evoluție a Banatului în secolele intermediare ale primului mileniu p.Chr. Istoriografia românească a abordat fragmentar această epocă, adesea prin prisma unor cercetări de amploare redusă sau prin analize parțiale ale unor categorii de materiale. În plus, complexitatea fenomenelor istorice din zonă – caracterizate de suprapuneri culturale și de lipsa unei omogenități etnice și politice – impune o reevaluare constantă a datelor. Lucrarea își propune să contribuie la o astfel de reevaluare printr-o abordare interdisciplinară și prin valorificarea celor mai recente descoperiri de teren. Metodologia de cercetare aplicată în cadrul lucrării este una interdisciplinară și cuprinde mai multe niveluri de analiză. În primul rând, a fost realizat un repertoriu al descoperirilor atribuite secolelor VIII–X/XI, bazat pe consultarea surselor bibliografice clasice și moderne, a rapoartelor de cercetare inedite și a bazelor de date instituționale. Această etapă a permis constituirea unei imagini de ansamblu asupra distribuției siturilor și a tipologiei contextelor arheologice.

În paralel, a fost întreprinsă o sinteză cartografică și topografică, prin corelarea informațiilor din hărțile istorice (ridicările topografice iosefină și franciscană, cartografia modernă) cu datele oferite de imagini satelitare și modele digitale de teren obținute prin tehnologia LiDAR. Această abordare a permis înțelegerea mai clară a relației dintre așezările

medievale timpurii și cadrul natural, precum și identificarea unor potențiale situri necunoscute anterior. Un rol central îl ocupă analiza culturii materiale, realizată printr-o cercetare directă asupra materialului ceramic, a obiectelor de podoabă, a pieselor de harnașament și a armelor. Pentru ceramică, au fost aplicate criterii tipologice detaliate, bazate pe forma vaselor, tehnica de manufactură și elementele decorative. În cazul obiectelor metalice, clasificarea a avut la bază atât morfologia, cât și analogiile cu descoperiri similare din alte regiuni ale Europei Centrale și de Sud-Est. Metodologia a inclus și analize statistice de tip seriare și analiză de corespondență, menite să stabilească relațiile cronologice relative dintre diversele categorii de materiale și să ofere o imagine mai precisă asupra etapelor de evoluție internă a comunităților medievale timpurii. În plus, rezultatele acestor analize au fost comparate cu datarea absolută furnizată de probe radiocarbon din contextul unor așezări și necropole cercetate recent, asigurând o corelare mai solidă între tipologie și cronologie. Structura tezei reflectă aceste direcții metodologice și urmărește o logică progresivă, de la general la particular. Astfel, primele capitole definesc cadrul teoretic și istoriografic, precum și contextul geografic și istoric al Banatului. Urmează secțiuni dedicate repertoriului descoperirilor, analizelor tipologice și interpretărilor comparative. Concluziile finale sintetizează rezultatele și propun direcții viitoare de cercetare.

Un element distinctiv al cercetării îl constituie integrarea Banatului într-un context comparativ mai larg, ce include atât zonele din sudul și centrul Bazinului Carpatic, cât și spațiile extracarpătice. În acest fel, descoperirile locale sunt puse în legătură cu fenomene macro-regionale, precum persistența tradițiilor avare, influențele bulgare, emergența structurilor politice maghiare sau contactele cu Bizanțul. Această abordare comparativă asigură o înțelegere mai nuanțată a Banatului ca spațiu de frontieră și de interacțiune.

Lucrarea se deschide cu un capitol introductiv care fixează premisele cercetării și explică de ce Banatul secolelor VIII–X/XI reprezintă un spațiu de interes deosebit pentru arheologia europeană a începutului de Ev Mediu. Introducerea definește obiectivele generale și specifice ale lucrării, pune în lumină gradul de cunoaștere atins de istoriografie și justifică nevoia unei reevaluări bazate pe date noi și pe metode analitice avansate. Tot aici este schițat cadrul metodologic al investigației, incluzând repertorierea descoperirilor, clasificarea materialului arheologic, corelarea tipologică și cronologică, utilizarea bazelor cartografice și integrarea analizelor statistice. O parte consistentă a introducerii este dedicată contextului istoriografic, unde a fost examinat modul în care arheologia românească, dar și cea maghiară și sârbă au abordat problematica epocii medievale timpurii. Sunt analizate lucrările fundamentale din perioada interbelică, sintezele apărute în a doua jumătate a secolului XX și studiile recente. Se subliniază diferențele de perspectivă generate de tradițiile naționale de cercetare, dar și

progresele aduse de arheologia interdisciplinară și de aplicarea metodelor moderne (datări absolute, GIS, teledetecție). Această trecere în revistă demonstrează că, în ciuda acumulării unui volum semnificativ de date, persistă încă probleme legate de interpretarea cronologică a siturilor, de definirea culturii materiale și de integrarea Banatului în contextul macro-regional.

Capitolul al doilea prezintă cadrul geografic și natural al Banatului, cu accent pe factorii care au influențat distribuția așezărilor medievale timpurii. Relieful este caracterizat prin opoziția dintre câmpiile joase aluvionare, piemonturile de contact și zonele deluroase, fiecare cu potențial distinct pentru așezări și pentru exploatarea resurselor. Se analizează rețeaua hidrografică – Timiș, Bega, Mureș, Bârzava – și rolul acesteia în localizarea habitatului, în dezvoltarea economiei agricole și în comunicarea regională. Solurile fertile și clima moderată sunt identificate ca factori favorizanți pentru instalarea unor comunități stabile și pentru continuitatea locuirii în mai multe puncte. Totodată, sunt evidențiate și riscurile naturale, precum inundațiile din luncile marilor râuri, care au determinat plasarea așezărilor pe grinduri și terase mai ridicate. În completarea cadrului natural, este prezentat și cadrul istoric, cu accent pe transformările care marchează perioada de după căderea kaganatului avar. Se discută procesul de formare a unor structuri politice regionale, influențele exercitate de Primul Țarat Bulgar asupra Banatului și pătrunderea timpurie a maghiarilor la sfârșitul secolului IX. Analiza evidențiază caracterul de zonă de frontieră al Banatului, prins între sferele de influență bulgară, bizantină și, ulterior, maghiară. Această poziție explică atât varietatea descoperirilor arheologice, cât și diversitatea culturală a comunităților atestate. Un capitol fundamental este dedicat repertoriului descoperirilor arheologice datate în secolele VIII–X/XI. Acest repertoriu constituie baza factuală a întregii teze și a fost realizat printr-o analiză critică a literaturii de specialitate și prin integrarea rezultatelor cercetărilor recente. Sunt inventariate siturile certe și cele cu atribuire incertă, acoperind atât așezări, cât și necropole sau descoperiri izolate. Pentru fiecare sit sunt menționate localizarea, natura descoperirilor, contextul stratigrafic, principalele categorii de artefacte și propunerile de datare avansate de cercetători.

Repertoriul nu se limitează la o simplă listă descriptivă, ci este organizat pe tipuri de situri și pe criterii cronologice. Se face distincția între așezări de câmpie, de piemont și de deal, evidențiindu-se tendințele de distribuție teritorială. Necropolele sunt analizate separat, prin raportare la rituri funerare, inventare și paralele cu alte zone ale Europei Centrale. Descoperirile izolate (piese de harnașament, arme, podoabe) sunt incluse în discuție ca indicii ale unor rețele de schimb sau ale unor contacte culturale. O altă contribuție a repertoriului o constituie integrarea datelor cartografice și geospațiale. Situațiile arheologice au fost transpuse pe hărți istorice și moderne, fiind corelate cu date LiDAR și cu modele digitale de teren. Acest demers

a permis nu doar reprezentarea vizuală a distribuției, ci și interpretarea relației dintre habitat și mediul natural. Spre exemplu, analiza spațială arată că multe așezări se află în proximitatea surselor de apă și pe terase ușor de apărat, confirmând ipoteza unei selecții atente a locurilor de locuire. Din punct de vedere metodologic, repertoriul reprezintă un pas în fundamentarea analizelor ulterioare. Prin sistematizarea și verificarea critică a informațiilor, am putut elimina o parte din erorile de atribuire cronologică și am reușit să creăm un cadru coerent pentru interpretarea materialului arheologic. De asemenea, repertoriul servește ca instrument de lucru pentru cercetările viitoare, fiind unul dintre cele mai complete de acest tip pentru Banat.

Secțiunea centrală a lucrării este dedicată studierii culturii materiale, reprezentată în primul rând de ceramică, dar și de obiecte de podoabă, accesorii vestimentare, piese de harnașament și armament. Aceste categorii de materiale constituie principala sursă de informație pentru reconstituirea modului de viață, a contactelor culturale și a cronologiei comunităților medievale timpurii din Banat. Analiza ceramicii ocupă un loc major, întrucât fragmentele de vase sunt cele mai numeroase descoperiri în așezările medievale. Studiul se concentrează pe criterii precum forma vaselor, modul de manufacturare, compoziția pastei și decorul. Cercetarea arată că, în Banatul secolelor VIII–X/XI, domină ceramica lucrată la roata lentă, cu o pondere semnificativă în majoritatea așezărilor. Proporția acestui tip de producție atinge adesea peste 80–90% din total, confirmând persistența unor tradiții de factură de manufactură din secolele VI-VII, dar și adaptarea la cerințele economice și funcționale ale comunităților. În paralel, este atestată și ceramica lucrată cu mâna, de obicei în cantități reduse, dar care indică prezența unor tradiții locale sau rolul complementar al acestei tehnici în gospodărie. Mai rar, au fost identificate fragmente ce sugerează utilizarea unei roți rapide, indicând contacte cu zone mai dezvoltate tehnologic.

Tipologic, vasele sunt clasificate în mai multe categorii: diferite forme de oale cu buza evazată sau dreaptă și tigăile sau tpsiile de lut. Oalele cu buza evazată sunt cele mai frecvente și apar într-o varietate de dimensiuni, ceea ce sugerează o utilizare cotidiană intensă. Vasele de provizii, de dimensiuni mari, indică depozitarea cerealelor sau a altor produse agricole, în timp ce cele cu urme de arsură secundară indică o folosire în legătură cu preparatul mâncării. Decorul ceramic este variat, însă predomină motivele incizate și alte tehnici complementare incizilor, organizate sub forma unor registre orizontale, motive în val sau rețele geometrice. Unele decorații apar doar pe anumite forme de vase, ceea ce a permis corelarea tipologică și cronologică. Analiza comparativă arată că aceste motive au analogii în descoperiri din Câmpia Tisei, Crișana și sudul Transilvaniei, ceea ce confirmă circulația unor modele comune. O parte importantă a cercetării a fost dedicată analizelor statistice asupra ceramicii. Prin seriere și

analiză de corespondență au fost identificate grupuri de vase care se succed cronologic, de la forme mai arhaice din secolele VIII–IX, până la tipuri standardizate în secolele X–XI.

Un alt sub-capitol este consacrat podoabelor și accesoriilor vestimentare, descoperite în principal în necropole, dar și izolat în așezări. Acestea includ inele, cercei, colane, brățări, verigi, aplici, mărgel, etc. Materialele predominante sunt bronzul și argintul, dar au fost identificate și piese din fier ori aur, indicând diferențieri sociale și economice. Analiza distribuției acestor piese sugerează că unele comunități aveau acces la rețele comerciale mai extinse, iar prezența unor tipuri specifice atestă influențe bizantine sau bulgare. Secțiunea dedicată pieselor de harnașament tratează zăbale, psalii, aplici și elemente de prindere. Zăbalele pot fi clasificate în funcție de configurația muștiucului și a psaliilor. Se remarcă prezența unor piese timpurii, databile în prima jumătate a secolului X, realizate prin turnare din bronz, cu protuberanțe laterale și orificii de prindere. Alte exemplare, din fier, aparțin unor tipuri mai simple, utilizate pe scară largă în secolele IX–X/XI. Prezența acestor artefacte indică importanța călăriei și a cavaleriei în societățile medievale timpurii din Banat, reflectând atât rolul militar, cât și cel economic al cailor. Analiza comparativă cu piese din Câmpia Panonică și din sudul Transilvaniei arată similitudini tipologice, ceea ce sugerează existența unor tradiții comune și a unor contacte directe. Ultima categorie majoră de artefacte analizată este armamentul, reprezentat prin săgeți, vârfuri de lance și arme albe. Cele mai numeroase sunt vârfurile de săgeți, în special de tip triunghiular și în frunză, frecvente în morminte și descoperiri izolate. Acestea sunt asociate atât cu echipamentul militar, cât și cu activitatea de vânătoare. Vârfurile de lance sunt mai rare, lucru valabil și pentru categoria topoarelor sau a spadelor, cu toate acestea, el indică fără echivoc existența unei elite războinice.

Analiza tipologică a acestor arme arată că ele se încadrează în tiparele generale ale armamentului medieval timpuriu din Bazinul Carpatic. În unele cazuri, distribuția lor sugerează legături cu spațiul est-european, confirmând mobilitatea grupurilor umane și difuzarea rapidă a inovațiilor militare. Ultima parte a lucrării este dedicată sintetizării rezultatelor obținute și formulării unor concluzii generale asupra Banatului în secolele VIII–X/XI. Analiza se sprijină pe coroborarea datelor provenite din repertoriu, din studiul culturii materiale și din metodele statistice și cartografice, cu scopul de a reconstrui dinamica istorică și culturală a regiunii. Rezultatele arată că distribuția siturilor medievale timpurii din Banat nu este uniformă, ci reflectă particularitățile mediului natural și ale contextului istoric. Majoritatea așezărilor sunt concentrate în zonele de câmpie joasă și pe piemonturile de contact, unde solurile fertile și accesul facil la apă au favorizat dezvoltarea unor comunități stabile. Zonele deluroase au o

densitate mai redusă, dar găzduiesc așezări fortificate și puncte strategice, indicând preocuparea pentru controlul unor căi de comunicație sau al unor resurse.

Analiza arată că așezările erau, în general, deschise, formate din locuințe de tip bordei sau semi-bordei, asociate cu gropi menajere și cuptoare. În unele cazuri se remarcă existența unor complexe mai vaste, care sugerează o organizare comunitară mai avansată. Necropolele sunt adesea plasate în apropierea așezărilor, confirmând continuitatea spațială a habitatului și legătura strânsă dintre lumea celor vii și cea a morților. Pe baza analizelor tipologice și statistice, teza reconstituie evoluția internă a comunităților din Banat între secolele VIII–X/XI. Se disting mai multe etape:

- **Secolele VIII–IX:** sunt prezente elemente din secolul al-VII-lea, reflectate în ceramica lucrată la roata lentă și în anumite tipuri de piese de harnașament. Această etapă marchează o continuitate culturală, prezente fiind în continuare influențele din mediul avar, în ciuda transformărilor politice.
- **Secolul IX târziu – începutul secolului X:** apar elemente noi, asociate cu influența bulgară și cu contactele cu Bizanțul. Podoabele din argint și unele tipuri de arme indică rețele comerciale și culturale mai complexe.
- **Secolele X–XI:** se conturează o standardizare a culturii materiale, cu tipuri ceramice bine definite și cu un armament care reflectă integrarea Banatului în rețelele militare ale Europei de sud-est. Această etapă coincide cu procesul de consolidare a puterii maghiare în Bazinul Carpatic și cu includerea treptată a Banatului în noul context politic.

Unul din rezultatele lucrării este demonstrarea faptului că Banatul a constituit un spațiu de interacțiune culturală intensă. Analiza comparativă a materialului arheologic arată că există paralele strânse cu descoperirile din Câmpia Tisei, Crișana, sudul Transilvaniei și spațiul sud-dunărean. Influențele avară se mențin până la începutul secolului al-IX-lea, dar sunt treptat completate de elemente bulgare și bizantine, vizibile în podoabe și în anumite tipuri de arme. În secolele X–XI, Banatul intră în sfera de influență maghiară, fapt reflectat în uniformizarea unor tipuri de artefacte și în apariția unor centre de putere cu rol strategic. Această perspectivă comparativă confirmă că Banatul era parte a unui sistem mai larg de schimburi economice, culturale și militare.